

şerif olduğunu, bu konaklarda en üst katta yer alan küçük bir odanın mescid gibi düzenlenerek bu odaya "lihye-i saâdet odası" denildiğini yazar ve sakal-ı şeriflerin nasıl ziyarete açıldığını anlatır (*Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, s. 248- 250).

Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan verilen bilgiye göre 422 tanesi İstanbul'da olmak üzere Türkiye'de 1818 adet sakal-ı şerif bulunmaktadır. Ramazan ayının on beşinden sonraki gecelerde ve diğer mübarek gecelerde sakal-ı şerif bohçaları ziyaretçilerin hep birlikte okuduğu tekbir ve salât-ı ümmiyye eşliğinde açılır, mahfazalar cemaatin yoğunluk derecesine göre ya önünden geçerken salavat getirilerek ya da öpülerek tâzim edilir. Sakal-ı şeriflerin ramazan gecelerinde camiler arasında dolaştırılması da âdettir.

Mânevî yüceliş ve kurtuluşa erişme, hak dine bağlanmaya, iyi davranışlarda bulunmaya, kusurların telafisi ve eksiklerin tamamlanması azminde bulunmaya bağlıdır. Bu husus Kur'an'da Allah'a ve resulüne itaat, Allah'ı ve resulünü sevmek şeklinde ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in hırkası, sakalı vb. şeyler, asıl kurtuluş yolunu hatırlatıcı birer uyarıcı olup bunlar sayesinde müminin gönlünde tazelenen duygular onun davranışlarını olumlu yöne çevirdiği takdirde makbul sayılır. Aslında Kâbe'nin de icra ettiği fonksiyon buna benzemektedir. Bu tür varlıklara izâfe edilen kudsîyet kuddûs olan Allah'a yöneltilmesi mânâsına alınmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 256; IV, 324; İbn Sa'd, *et-Tabakâât*, III, 505- 506; V, 406; VII, 25; Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *Müsned* (nşr. Hüseyin Selîm Esed), Dimaşk-Beyrut 1409/1988, XIII, 106; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995, X, 253-255, 260-262; Taberânî, *el-Mu'cemû'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Seleff), Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), IV, 104-105; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), III, 338; İbnü'l-Cevzî, *Şıfatü's-şafve*, II, 357; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), I, 127; II, 269; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Müslim v.dğr.), Beyrut 1405/1985, IV, 171; *Tecrid Tercemesi*, VI, 158, 159, 160, 161; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), II, 326; Ahmed Teymur Paşa, *el-Âşârü'n-nebeviyye*, Kahire 1971, s. 81, 82, 83, 84-85, 86, 87, 88, 89 vd., 92, 93, 94, 95, 96; Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri* (Hz. Kazım Ansan – Duygu Arısan Günay), İstanbul 2002, s. 248-250; Hilmi Aydın, *Pavilion of the Sacred Relics Topkapı Palace Museum, Istanbul, The Sacred Trusts* (trc. Ali Köse v.dğr.), İstanbul 2004, s. 102 vd.; Vincent A. Smith, "Relic (Muhammadanism)", *ERE*, X, 662; Nurhan Atasoy, "Lihya-yi Şerif", *Eİ²* (İng.), V, 761; Nebi Bozkurt, "Mukaddes Emanetler", *DİA*, XXXI, 108, 109.

NEBİ BOZKURT

SAKÂLİBE (الصقالبة)

Ortaçağ İslâm kaynaklarında Slavlar'la Slav kökenli kölelere verilen isim.

Sakleb kelimesinin çoğulu olan **sakâlîbe** (Saklebîler), Avrupa'nın doğusu ve güneyi ile Asya'nın kuzeyinde yaşayan insanları tanımlamak için kullanılan Grekçe s(k)lâbos (Slav, Sloven) isminin Arapçalaştırmış şeklidir. S(k)lâbos, Ortaçağ'da Avrupa'ya göç eden kalabalık Slav kitlelerinin köleleştirilmesi sebebiyle zaman içerisinde "s(k)lave" şeklinde köle anlamını da kazanmıştır. Başta Endülüslük olmak üzere Ortaçağ İslâm dünyasına çok sayıda Avrupa menşeli kölenin getirilmesi sonucunda sakâlîbe ismi genelde Slavlar, özellikle de orduda ve diğer hizmetlerde kullanılan Slav kökenli köleler için kullanılmıştır. Bu kölelerin bir kısmı haremelerde görevlendirilmek üzere henüz İslâm ülkelerine gönderilmeden önce tüccarlar tarafından hadim edildiklerinden sakâlîbe terimi "beyaz hadim" anlamını da kazanmıştır.

Ortaçağ İslâm müelliflerinden Yâkût el-Hamevî, Sakleb ırkının Konstantiniye ile Bulgar (İdil-Ural bölgesi) arasında yaşadığını ifade ederken (*Mu'cemû'l-büldân*, III, 416) Mes'ûdî, Hazar bölgesinde oturduklarını ve bir kısmının putperest, bir kısmının hıristiyan olduğunu söylemekte ve onları daima Ruslar'la birlikte anmaktadır (*Mürûcû'z-zeheb*, I, 201-202, 444; II, 3-5). Sakâlîbenin vatani, hayat tarzı ve âdetleri hakkında ayrıntılı bilgiler veren Bekrî'ye göre onların oturduğu yerler Bulgar, Breslau (Wroclaw), Prag, Bohemya, Krakow ve Polonya'dır (*el-Mesâlik*, I, 330-333). İslâm kaynaklarında birbirleriyle sürekli mücadele içinde yaşadıkları belirtilen sakâlîbenin toprakları soğuk, karanlık, uçsuz bucaksız ormanlar ve meralarla kaplı, kendidleri de soluk beyaz ve güneşte kaldığında kırmızıya çalan tenli ve sarı saçlı şeklinde tanımlanmaktadır. Bunlar hakkında daha çok köle ve kürk ticareti münasebetiyle bilgi verilmektedir.

İslâm ve Bizans kaynaklarında Bizans topraklarında yaşayan sakâlîbenin müslümanlara karşı sınırları korumakla görevlendirildiği, bir kısmının onların tarafına geçtiği ve Kuzey Suriye'ye yerleştirildiği kaydedilmektedir (Theophanes, s. 48; Mes'ûdî, III, 472). Theophanes ayrıca, Bizans ordusunun seçkin birliklerinde görev yapan 20.000 Slav'ın Halife Abdülmelik b.

Mervân tarafına geçerek Emevî ordusunda yer aldığını söylemektedir (*The Chronicle*, s. 64-65). III. (IX.) yüzyıl başlarından itibaren Abbâsî ordularında köle kökenli yabancı askerlerin (gulâm / memlûk) istihdamının yaygınlaşmasıyla birlikte sakâlîbenin de orduya alındığı görülmektedir. Son Ağlebî emîri III. Ziyâdetullah'ın 1000 sakâlîbe hadımı vardı; Fâtımîler de Ağlebîler'in sakâlîbe birliklerinin bakiyelerini istihdam etmişlerdi. Fâtımîler adına Mısır'ı ele geçiren ve Slav kökenli kumandanların en meşhuru olan Cevher es-Sikillî'nin ordusunda bir sakâlîbe birliği mevcuttu. IV. (X.) yüzyıl coğrafyacılarından İbn Havkal, Sicilya'da Palermo şehrinde dört mahalle bulunduğunu ve bunlardan birinde daha çok sakâlîbenin oturduğunu kaydeder (*Şûretü'l-arz*, s. 119).

Sakâlîbenin Endülüslük'te II. (VIII.) yüzyıl ortalarından itibaren hizmete alındığı bilinmektedir. Cârîyeler, harem ağaları ve hizmetkârların yanı sıra özellikle sultanların saraylarından sorumlu muhafızlar sakâlîbe arasından seçilmekteydi. Emevî Emîri I. Hakem'in muhafız birliğinde çok miktarda sakâlîbe bulunuyordu. Endülüslük'te sakâlîbeye asıl önem veren hükümdar, Abbâsîler'in köle kökenli yabancı askerlerden oluşan ordularını örnek alan III. Abdurrahman'dır. Sakâlîbenin cesaret ve sadakatini takdir eden III. Abdurrahman ordudaki Berberî birliklerini dengelemek amacıyla muhafız birliğini onlardan kurmuş ve bu askerlerin sayısı kısa zamanda 4000'i bulmuştu. III. Abdurrahman'ın 327 (939) yılında Necâ adında bir saklebi Léon Krallığı'na yapılacak sefere başkumandan tayin ettiği bilinmektedir. II. Hakem döneminde sakâlîbeden vezirlik gibi önemli mevkilere ulaşanlara rastlanmaktadır. II. Hakem'in ölümünün (366/976) ardından kendi istedikleri hânedan mensubunu tahata çıkaracak kadar güçlenmelerine rağmen Endülüslük'te sakâlîbe sayısı hiçbir zaman 15.000'i aşmamıştır.

Endülüslük'ün mülûkû't-tavâif devrinde sakâlîbe birliklerinin kumandanlarından bazıların beylik kurduğu görülmektedir. Bunlardan Hayrân el-Âmirî es-Saklebi Meriye'de (Almeria), Mücâhid el-Âmirî el-Muvaffak Dâniye'de (Denia) ve Sâbûr es-Saklebi Batalyevs'te (Badajoz) hüküm sürmüştür. Turtûşe (Tortosa) ve Belensiye (Valencia) beyliklerinin kurucuları da sakâlîbe kökenlidir. Bu dönemde Endülüslük'te temayüz eden sakâlîbe liderlerinin en önde geleni Dâniye hâkimi Mücâhid el-Âmirî'dir. Kur-

tuba'daki (Cordoba) isyanın ardından 405'te (1014) müstakil bir devlet kuran ve Belensiye hâkimi Lebîb es-Saklebi ile iş birliği yaparak Balear adalarına kadar hâkimiyetini yayan Mücâhid, Dâniye'yi bir kültür merkezi haline getirmiştir. Endülüs'te sakalibenin varlığı, VI. (XII.) yüzyılda yeni Slav kölelerin getirilmemesi ve mevcut sakalibenin Endülüs halkıyla karışması sonucu ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Theophanes, *The Chronicle of Theophanes* (trc. H. Turtledove), Philadelphia 1982, s. 48, 64-65; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 213-214, 237, 297; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (nşr. Yûsuf Es'ad Dâğır), Beyrut 1984, I, 50, 102, 201-202, 226, 303, 444; II, 3-5, 11, 222; ayrıca bk. İndeks; İbn Havkal, *Şûretü'l-arz*, s. 110, 119; Bekrî, *el-Mesâlik*, I, 330-340; ayrıca bk. İndeks; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, III, 416; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings: Politics and Society in Islamic Spain 1002-1086*, Princeton 1985, s. 24-25, 41-42, 55-56, 58-59, 61, 68, 73-75, 100, 103, 116, 147; P. C. Scales, *The Fall of the Caliphate of Córdoba*, Leiden 1994, s. 132-141; B. J. Beshir, "Fatimid Military Society", *Isl.*, LV (1978), s. 37-56; D. Ayalon, "On the Eunuchs in Islam", *Jerusalem Studies in Arabic and Islam*, I, Jerusalem 1979, s. 67-124; Muhammed el-Menûnî, "Şekâfetü's-Şakalibe bi'l-Endelüs", *Evrâk*, V-VI, Madrid 1982-83, s. 21-29; Y. Lev, "Army, Regime and Society in Fatimid Egypt, 358-487/968-1094", *IJMES*, XIX (1987), s. 337-365; Sihâm Mustafa Ebû Zeyd, "Târîhu's-Şakalibe fi Mısrî'l-İslâmiyye min sene 358-544 h./968-1149 m.", *Mecelletü külliyyeti'd-dirâsâti'l-insâniyye*, sy. 9, Kahire 1991, s. 143-216; E. Lévi-Provençal, "Sakalibe", *IA*, X, 89-90; P. B. Golden - C. E. Bosworth - P. Guichard - M. Meouak, "al-Şakaliba", *EI²* (İng.), VIII, 872-881.

AHMET TAŞAĞIL

ti. Bu sırada 1678'de paşanın maiyetinde Çehrin Seferi'ne katıldı. Bu sefer esnasında bir Mevlî dervişinin etkisinde kalarak Mevlîliğe ilgi duymaya başladı. Öğrenimini tamamladıktan sonra Bursa'ya gidip İshak Hocası Ahmed Efendi'den Farsça öğrendi, ardından Konya'da Kûşeç Ahmed Dede'den *Fuşûşü'l-hikem* okudu. Bir süre sonra İstanbul'a dönüp Fâtih Camii'nde altı ay kadar dersiâmlık yaptı. Edirne'ye giderek Edirne Mevlîhânesi şeyhi Neşâtî'nin yetiştirmesi Seyyid Mehmed Dede'nin yanında çile çıkarıp dede unvanını aldı. İstanbul'a dönüşünde Galata Mevlîhânesi şeyhi Gavsî Ahmed Dede'ye intisap etti, ondan bir yıl kadar *Meşnevî* okudu. Ardından Nesîb Dede, Hasîb Dede, Lebîb Dede, Vehbi Dede ve Münecimbaşı Ahmed Dede ile birlikte Mısır'a gidip üç ay kadar Siyâhî Dede'nin hizmetinde bulundu. Mısır'dan dönünce Galata Mevlîhânesi'nde şeyhi Gavsî Dede'ye hizmet etmeyi sürdürdü.

Beşiktaş Mevlîhânesi'ndeki mukabelelerde bulunan ve zaman zaman buradaki mukabelelere katılan IV. Mehmed ile sohbet etme imkânına kavuşan Sâkib Dede'nin bu sohbetlerde padişahla kurduğu yakınlık Münecimbaşı Ahmed Dede'nin onu kıskanmasına yol açtı. Bu dönemde İstanbul'dan ayrılıp Edirne'ye gitti. Serez, Filibe, Selânîk ve Bosna başta olmak üzere bütün Rumeli'yi dolaştı. Mevlîlik tarihinde önemli bir yere sahip olan *Sefîne-i Nefîse-i Mevlîviyân* adlı eserini bu sırada yazmaya başladı. Dönüşte Sucu Meh-

med Dede ile birlikte Konya'ya gitti. Burada Mevlî Âsitânesi postnişini II. Bostan Çelebi tarafından Kütahya Mevlîhânesi şeyhliğine tayin edildi (1102/1690). Kütahya Mevlîhânesi'nde kırk altı yıl şeyhlik yapan Sâkib Dede'nin vefatında Mevlîhânenin hazîresine defnedildiği kaydedilmekteyse de hazîrede kabrine dair bir işaret bulunmamakta, sandukası bugün cami olarak kullanılan mevlîhânenin camekânla ayrılan kısmında yer almaktadır. Vefatına Şeyh Galib, "Mâtemin güç eyleyip Gâlib gürûh-ı âşikân / Dediler târîh-i fevtin hay hatm-i Mevlî" beytini tarih düşürmüştür. Sâkib Dede, uzun yıllar süren şeyhlik döneminde aralarında önemli şahsiyetlerin de bulunduğu çok sayıda derviş yetiştirmiş, bunlar Esrar Dede tarafından "hânedân-ı Sâkibiyye" diye anılmıştır. Osmanlı modernleşmesinde büyük payı olan şeyh ailelerinden en önemlisinin başındaki Seyyid Ebûbekir Dede onun dervişidir. Sâkib Dede'den Seyyid Ebûbekir Dede'nin oğlu Ali Nutkî Dede'ye ve Şeyh Galib'e uzanan mânevî ve fikrî bir köprü kurmak mümkündür.

Şeyh Galib ve Esrar Dede'nin övgü dolu ifadelerle andığı Sâkib Dede, düzenli bir medrese tahsilî gördükten sonra bilinçli bir şekilde Mevlîliği kendine tarikat olarak seçmiştir. Bu bakımdan onun Mevlîliği diğer Mevlî şairlerinden farklı bir durum arzeder. Onlarda genellikle bir neşve, bir etki, bir kaynak olan Mevlîlik Sâkib Dede'de bir amaçtır. Sanatı bir vasıta olarak gören ve bütün gücüyle Mevlîli-

SAKARYA

Merkezi Adapazarı olan ve adını aynı ismi taşıyan akarsudan alan il (bk. ADAPAZARI).

SÂKİB DEDE

(ö. 1148/1735)

Mevlî şeyhi, şair.

1062'de (1652) İzmir'de doğdu. Asıl adı Mustafa, babasının adı İsmâil, annesinin adı Halime'dir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin müridlerinden, Endülüs'ten İzmir'e göç eden bir mutasavvıfın soyundan geldiği rivayet edilir. İlk öğrenimini İzmir'de yaptı. On beş-on altı yaşlarında İstanbul'a giderek Mustafa Fâzıl Paşa'nın himayesinde tahsiline Fâtih Medresesi'nde devam et-

Mustafa Sâkib Dede'nin kırk altı yıl şeyhlik yaptığı Kütahya Mevlîhânesi'nin semâhânesiyle Sâkib Dede'nin türbe kısmı içindeki sandukası

